

Mohai V. Lajos

Egy baljós év érzeményeiből

(Noteszlap, saját bejegyzés és recenzió)

Bizton állítható, hogy egyetlen – bármily tehetséggel is megvalósuló – alkotás sem mentes saját korától, saját korának érzelmeitől, a hangulatától, saját kora tekintetétől vagy elforduló tekintetétől – bizonyos értelemben tehát minden alkotás a saját kora követelményeinek a lenyomata vagy az ellenkövetelményekre adott válaszok sokasága és sokfélesége. A művész vagy közvetlenül reflektál a kortársi világra, vagy áttételeken keresztül, és mindkét mód elárul valamennyit a korról, vagy egyenesen árulkodik róla, stilizáltan, álruhát öltve, vagy a valóság képébe vágva a maga igazát-igazságtalanságát. A jó mű mindig hozzászól valamennyit a saját korához, a saját korának érvényes igazságához – ha még használhatók a mai káoszra olyan fogalmak, hogy érvényesség és igazság. 2020 egyszerű igazsága egy világméretű, országhatárokat nem ismerő vírus-lázadás: a Földön mindenki egyformán volt és van kitéve a kórnak, amely életeket követelt és követel milliós számra. Erre a szó szerinti halálos érintettségre reagál a művészet; valószínűsíthető, hogy a világ minden sarkában mindenféle műfajban születtek és születnek alkotások róla. Vagyis, amivel addig a science fiction élt akár művészi lehetőségként is, egy szemvillanás alatt beköltözött a szobánk falai közé, radikálisan átrendezte a mindennapjainkat és a lelki törénéseinket. Kényszer alatt élünk, a kényszer foglyai vagyunk.

Vírusidő.

Noteszlap

(Saját bejegyzés)

Kővé dermedtünk – ezzel a címmel írtam rövid „noteszlapot” 2020 áprilisában Cs. Liszka Györgyinek, a *Vasárnap* főszerkesztőjének, Pozsonyba; amikor az alábbiakban bemutatandó kötetet elolvastam, egy költő és egy grafikus közös munkáját, elővettem a saját jegyzetemet, amit most idemácsolok:

MOHAI V. LAJOS (1956) József Attila-díjas költő, író, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Tintaceruza a sörösládában* (A város és söre – Próza és esszé, 2020).

„Akkor még hidegek voltak a nappalok, talán még a tócsákat is jégvárta borította; március 2-a volt az utolsó nap, hétfő, amikor még bármikor elhagyhattam volna a lakást. Azon a héten, szerdán egy kisebb orvosi beavatkozást végeztek a katonai kórházban, arra készültem, nem mentem sehová; utána a hétvége következett a négy fal között; nem volt miért kimozdulnom.

Utána meg hirtelen az élet kiejtette kezünkől a napjainkat. Kővé dermedtünk.

A hely, ahol élek, egy aprócska budai utcában, hosszú hetek óta veszteglőházzá változott; Széchenyiék idejében így használták a karantén fogalmát. Én azonban mást próbáltam a helyzetre kitalálni; úgy gondoltam, hogy a rám nehezedő nyomás elől valamiféle varázshegyre húzódok vissza, ahol én idegen volnék, és úgy szervezném meg a védekezést. Az elzártságban írt leveleim címéül, fellengzős módon, azt adtam: *Jelentés a Varázshegyről*. Egyik irodalmi kollégám, Zsávolya Zoltán a válaszában lecsapta a magas labdát: »látom, kijelölted ehhez is a klasszikus világirodalmi sarokpontot«. Ez véleményem óvatosságra intett; beláttam, hogy a varázshegy-hasonlatom kiigazításra szorul, mert ez az én a varázshegyem nem akar a betegek és halálraítéltek (utolsó) menedéke lenni, mint ahogyan abban a híres regényben írva van. Sőt, azt szeretném, ha egészséges maradnék, és a szerencsejövajaim szavatolnának ezért. Erre emberi számítás szerint, pro forma, van esélyem, de van az ellenkezőjére is. Azt is szeretném, hogy az élet szerencsejövajai reményt adnának mások számára is: az élet nem veszíthet az értékéből, bármi történik is. Most napjaink-éjeink kimondott és magunkban elsuttogott fohással telnek; fogyjanak el minél előbb a rossz hetek, a megmérgezett hónapok körülöttünk, és az árnyékokkal terhes külvilág szabaduljon meg az újsütetű démonoktól. Marad elég gondunk a régiekkel is.

Ez nem lehetetlen kívánság.

Nehézség, hogy a mi köznapi fölfogásunknak is megvannak a gyengeségei, amit nem tudunk levetkőzni. Lassan érzékeltük, észleltük, hogy a betegség hatalmas, eddig soha nem tapasztalt árja ostromolja az emberi létezést, mégpedig országhatároktól és földrészekről függetlenül, tengereken, hegyeken áthajolva, küklopszai erővel szorongatva a Földünket. Ami tegnap beláthatatlanul messze volt tőlem, az mára beláthatóan közelre ért hozzám; későn jöttünk rá, hogy a baj velünk is megtörténhet. Sokáig nem láttuk, vagy fölényesen elhárítottuk magunktól a veszély lehetőségét is. Előnyös képet igyekeztünk festeni a saját helyzetünkről, külön erőnkről. Megingathatatlanok maradtunk, mert önvédelmi rendszerünket addig-addig finomítottuk, amíg a valóságos vészhelyzetekben már nem is jelezhet a mutató. A poshadt víz észrevétlenül a bokánkig, majd a térdünkig szökött föl, mostanra már lassan a mellünkig ér, és holnapra, holnaputánra elnyelhet minket, mindegyikünket – ez a baljós látomás kísért világszerte, fölborítva az életünk kiismert és megszokott medrét.

Ez a vírushalál ismeretlen nyelven beszél számunkra, nem értjük még.

Nehéz búvóhelyet találni előle; erőlködünk, de tudjuk és érezzük a lelkünk mélyén, hogy minden pillanatban ránk zárulhat a félelem lakatja; egy komor, elsötétített szobában állunk, ahol a lábunk egyelőre képtelen kitapogatni a padlón a szilárd pontokat.”

Recenzió

A vírusidőt szólítja meg az *Eső Könyvek* egyik mutatós, szinte még nyomdameleg kötete, *Jenei Gyula verseivel és Verebes György grafikáival. Légszomj* – mondja a vírusidőről a kötet címe. Jenei Gyula a költészet nyelvén, apró élet- és helyzetképekben, imitált naplótöredékekben, napok töredékes történéseinek sorában keresi az utat (és a kiutat) a maga számára a járvány első évében. A költő lélekállapota zilált, a zilált lélekállapotot rögzítő prózaversek mégis megfegyelmezett tollra vallanak, a költemények szakmailag készek, a szerző létrehozott bennük egy önálló, melankolikus árnyalatú költői világot – erről beszélék később. A naptár lapjait követő versek mellett oldalpárban állnak Verebes György grafikái. A versekben megjelenik a költő „önportréja”, vagyis hogy mit és hogyan gondol a vírusbetörésről, megjelennek benne a külvilágot kísérő jelenségek és a szerzői reakciók hozzá, Jenei Gyula sokszor él belső felidézéssel. Példa erre az apja névnapja után bekövetkező halál mint kísértő motívum, saját születésnapjához kapcsolva:

NEGYVENEGYEDIK NAP/04. 20.

„félek a születésnapjaimat követő napoktól
mióta apám
a születésnapja utáni napon halt meg”

A jelen lyukas, torz hálójában fölerősödik a múlt mintázata: azt is mondhatnám, hogy a múlt árnyékai életre kelnek. (Ahogy határ- és vészhelyzetekben ezek mindannyiunkban föltámadnak.) Másik szemléltető példa erre Jenei számára a kiüresedő égbolt megfigyelése: ahol hiába van légifolyosó időtlen idők óta, most nem járnak arrafelé repülők. A jelen alapélménye a félelem, a szorongás, az ürességérzés és a haláltudat. A kötet prózaversei és a grafikák egymásra épülnek, ha szabad így fogalmazni: egymásra (is) kíváncsiak. A grafikák elmosódott emberalakokat ábrázolnak, többnyire elesett, esdeklő tartással. A kötet hangulatát ebben az elesettségben találhatjuk meg; a fehér lapokon szétmorzsolódó emberalakok, arcok jelennek meg, mint saját sorsuk számkivetettjei, szellemképei. A grafikák betöltik a szerepüket: az élet megszokott keretei eltűntek, a fehér papírok üres terek, ezekben a terekben jelenik meg árnyalakként az ember, pontosabban az emberi test körvonalai, az arcok pedig tekintet nélküliek.

Ezekkel a fogalmakkal körülírható a kötetkompozíció egésze, vagyis a versek és a grafikák jelentése nem korlátozódik önmagukra, vers a versre, grafika a grafikára, a szöveg és a kép, a kép és a szöveg nem önkényesen kerülnek egymás mellé, hanem közösséget alkotnak egymással. Vagyis a két szerző látásmódjában, észjárásában megvan a közös nevező. A grafikák ezért is mindig csak emberalakok körvonalait ábrázolják, mutatva az ember, az egyén kiszolgáltatott helyzetét a járványban. A versek beszélője is idegen világban, idegen partokon mozog; többször látjuk utcán, folyóparton, városi környezetben: jellemzője a kiszolgáltatottság. Ha a tanári szobában lejátszódó „jelenetre” gondolunk, még a gyanakvás is az eszünkbe juthat.

A vírus nem kíméli az emberi kapcsolatokat sem, mi több: megnyomorítja. A költő válaszából is ezt olvasom ki:

TIZENNYOLCADIK NAP/03. 28.

„sokan találgatják, mondják, szajkózzák
reménykedve,
hogy amikor túlleszünk a járványon, karanténon,
semmi nem olyan lesz, mint eddig,
hanem bölcsebb,
jobb, tisztább, tisztességesebb,
én nem hiszem ezt.
az ember nem változik,
semennyit, soha.”

Úgy látom, hogy Jenei Gyula e verseiben a legerősebb két szál a melankóliáé és a halálé. A vírus halálközelséget jelent a költő számára: ebben a járványvilágban a temetések kétszer is szinte szó szerinti ismétléssel földézett rituáléja a saját halál képzetkörébe tartozik:

HATODIK NAP/03. 16.

„olyan ez kicsit, gondolom,
mint mikor a sír mellett azt mondja a pap,
imádkozzunk azért a testvérünkért,
aki közülünk elsőnek fogja követni a most elhunytat,
eltöprengek, hogy a legközelebbi értekezleten
vajon ki vagy kik miatt kell majd felállni,
és ha miattam?”

és a

TIZENHATODIK NAP/03. 26.

„amikor a katolikus pap azt mondja a sír mellett
imádkozzunk azért a testvérünkért,

aki közülünk elsőnek követi a most elhunytat,
akkor az ember,
miközben tudja,
hogyan az ima érte is szólhat,
körbenéz, eljátszik a gondolattal”

A kötet szaggatott (megszaggatott) világát, melyet a naplókijavításokkal is jelez a költő, a város, a kórház, a halál és a mindezekhez érzületként kapcsolódó melankólia határozza meg; közben fölötlik benne, hiszen a napok peregnek, hogy hogyan illeszthető be a láthatatlan ellenséggel való együttélés a családban, a munkahely és a város kisvilágába? A költői válasz rá: a vírus gyilkos jelenléte szinte mindent szétbomlasztott, és mindent bedarált abból, ami a korábbi élet kereteit, érzelmvilágát, természetét meghatározta. Okkal vetődhet föl tehát a kérdés, mely egyben a mű végső kérdése is, hogy vajon illúziók szülője vagy temetője lesz a járvány következménye? Más szóval, rosszabb vagy jobb lesz az élet utána:

A KÉTSZÁZHARMINCHETEDIK NAP/11. 02.

„az elején sokan mondogatták, divat volt mondogatni:

a járvány után nemcsak más,
de jobb lesz a világ,
emberibb.

mintha lehetne mérni a jóságot mérlegen vagy centivel.

pedig a görögöktől is tudhatjuk, az ember nem jó,
csak *csodálatos*,

más fordításban: a *sok szörnyű csodafajzat* között
a *legszörnyebb*.

A kötet tehát egy baljós év – mindannyiunkat foglalkoztató és érzelmileg, lelkiileg megdolgoztató – érzeményeit foglalja magába. Hiába azonban a légszomj, az író, a grafikus mi mást tehetett volna, dolgozott. Az élet különös adalékkal szolgált a munkájukhoz. Hogyan is lehetne másképp ezt a vallomást és recenziót befejezni, mint várakozással: várakozunk. Várom, sokunkkal együtt, hogy az idő vészforgatókönyve becsukódjék. És kerüljön a szerzőpárostól és mindenki mástól mielőbb egy másik, ezt a vírusidőt feledtető, felszabadító könyv az asztalunkra.

(Légszomj. Jenei Gyula versei Verebes György grafikái. Első Könyvek. Szolnok, 2020, Szolnoki Művészeti Egyesület)